

ԱՄՍՈՒԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՐԻՍՐՔԱԿԱՆ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ

Թերթերը հաւանական են համարում, որ Պոլսի Հայոց պատրիարքը վերադառնայ իւր պաշտօնին և թէ Կիլիկիայի կաթողիկոսը յետ է վերցրել իւր հրաժարականը...

Այս բոլորը շատ լաւ Բայց մի բան միշտ անհասկանալի է մնացել, այն է՝ թէ կաթողիկոսները և պատրիարքները իրաւունք ունեւն արդեօք նման պայմանների մէջ հրաժարական տալու կամ յետ ընդունելու և երբ կամ ձրպիսի պարագաներում:

Շնորհիւ այն բանի, որ հայ լրագրութեան մեծամասնութիւնը միշտ հաւանութիւն է տուել այդպիսի հրաժարականներին, այնպիսով նրանց օրինաւորութեան վրայ—այդ հրաժարականները դառնում են մի տեսակ առեղծուած, մի հարց, որ դեռ կարօտ է նորանոր լուսաբանութիւնների:

Պոլսի Հայոց Պատրիարքի՝ Ս. Դուրեանի հրաժարականը առաջինը չէ, Գոնէ մենք չենք յիշում մի պատրիարք, որ միջանի անգամ հրաժարական տուած չլինի, որովհետև այդ բանը համարուել է և համարում է որպէս մի վերջին միջոց, որպէս բուռն բողոք:

Բողոք, քայց ճւղ գէտ:

Շատ քիչ օրինակներ կան, որ պատրիարքը հրաժարական տուած լինի Ազգային ժողովին: Մեր կարծիքով այսպիսի հրաժարականը միայն ստիպողական է, մինչև անգամ անխուսափելի:

Թիւրքիոյ Հայութիւնը ունի իւր Ազգային ժողովը, յանձին ժողովորդի ընտրեալների, որով և նա—Ազգային ժողովը ամենայն իրաւամբազգի ձայնն ու կամքն է ներկայացնում: Ըստ սահմանադրութեան, Ազգային ժողովն է որ պատրիարքներ է ընտրում կամ հրաժարեցնում, թէ և նրա կատարած ընտրութիւնը վաւերացնում է թրքական կառավարութիւնը յանձին Սուլթանի:

Երբ Ազգային ժողովի կամ սրա մեծամասնութեան ու պատրիարքի միջև ծագում են տարաձայնութիւններ կամ տարակարծիքութիւն, լինի սկզբունքի հողի վրայ կամ ոչ,—այս դէպքում պատրիարքի հրաժարականը անխուսափելի է այն բանաւոր պատ-

ճառով, որ երբ ազգը ներկայացնող մարմինը պատրիարքի հետ չէ, այն ժամանակ նա այլևս անգործ է գործելու:

Բայց ասացինք որ պատրիարքական պատմութեան մէջ այս բանաւոր հրաժարականի օրինակները շատ սակաւ են, մինչև անգամ եղել են դէպքեր. երբ պատրիարքները մի տեսակ մատների արանքից են նայել Ազգային ժողովի ձայնի ու իրաւունքների վրայ:

Սրա հակառակ պատրիարքական հրաժարականների մեծագոյն մասի դրդապատճառը եղել է գժտութիւնը պատրիարքի և Օսմանեան կառավարութեան միջև կամ այս վերջինիս բռնած քնասակար ընթացքը դէպի հայ հպատակները:

Ս. Դուրեան պատրիարքի հրաժարականի պատճառը արդէն յայտնի է: Ադանայում տեղի ունեցաւ հայկական կոտորած, որ գերազանցեց անցեալում տեղի ունեցած բոլոր ջարդերին: Արիւնալից դէպի յիտազայ լուսաբանութիւնից պարզուեց, որ այդ կոտորածի մէջ որքան մեղաւոր են հին ռէժիմի հայատեսները, նոյնքան մեղաւոր են սահմանադրական ռէժիմի ղեկավարները մի քանիսը, որպէս և սահմանադրական զօրքը:

Եթէ այս մեղադրանքը թիւրիմացութեան արդիւնք իսկ չլինի, թիւրքիոյ սահմանադրական կառավարութիւնը մեղաւոր է հէնց այն քանում, որ փոխանակ գլխաւոր ջարդարարներին պատժելով սահմանադրական կառավարութեան արդարադատութիւնը երևան հանելու, ընդհակառակը, նա իսկական ոճրագործներին թազցնելու մտքով, աշխատեց Ատանայի արիւնոտ դէպքի ամբողջ պատասխանատուութիւնը հայերի վրայ ձգել: Այս մտքով էլ Կիլիկիայի բանտերը լցուեցին կոտորածից մի կերպ ազատուած հայերով, որոնցից մի քանիսն իսկ կախաղան հանուեցին:

Սա արդէն չափազանց ակներև և միտումաւոր անարդարութիւն էր, որ գործեց Տաճկական կառավարութիւնը, այլ էլ այն սահմանադրական կառավարութիւնը, որ իւր ժամանակին չը քաշուեց բռնակալ ռէժիմի և միահեծան Համիդի ձեռքով նահատակուած հարիւր հազարաւոր հայերի մահը ողբալ և նրանց գերեզմանի վրայ կոկորդիլոսի արցունք թափել:

Կ. Պոլսի Հայոց Պատրիարքը, որպէս ներկայացուցիչ վտանգուած ազգի, շտապեց բողոքել այդ անօրինակ անարդարութեան դէմ: Սակայն ոչ միայն նրա բողոքը անուշադիր թողնուեց, այլև կառավարութիւնը կիսապաշտօնական ձևով հասկացնել տուաւ թէ՛ քանի որ կայ Սահմանադրական կառավարութիւնը, ներկայացուցչական մարմին, որ կոչուած է բոլոր հպատակների շահերն ու իրաւունքները պաշտպանելու անխտիր,—պատրիարքի բողոքը

հաւասար է կառավարութեան գործերին միջամտելուն... որ իհարկէ թոյլատրելի չէ:

Եւ ս. պատրիարքը որպէս բուռն բողոքի արտայայտութիւն, ուղարկեց իւր հրաժարականը: Եւ ձև.—այն կառավարութեան, որի արիւնոտ վարժունքի դէմ բողոքելու ու իւր ձայնը լսելի անել տալու համար կոչուած էր ինքը:

Աւելի դարձանալին այն է, որ պատրիարքական հրաժարականը անվերջ նիւթ դառնալով լրագրական թղթակցութիւնների ու քննադատութիւնների, հասարակութեանը բերեց այն եզրակացութեան, որ պատրիարքի վարժունքը օրինաւոր է, որ բացի հրաժարականից ուրիշ միջոց այլևս չը կար:

Որ հարիւր հազարաւոր սուրհմների ու հազարաւոր թնդանոթներ ունեցող կառավարութեան դէմ վճռական միջոցների դիմելու հնարաւորութիւն չունենք, այդ գիտեն ամենքը: Բայց որ նոյնիսկ շատ աւելի ծայրայեղ դէպքում հրաժարական տալը ճակատական կառավարութեան բացարձակ անմտութիւն է—այս մասին դեռ հարց չի եղել:

Հէնց այս է պատճառը, որ միմեանց յաջորդող պատրիարքներն ու հայ սերունդները զոհ են գնացել թիւրիմացութեան:

Աշխատինք պարզել մեր կարծիքը, որ հակառակ է տիրուպետող մեծամասնութեան կարծիքի:

Հայոց պատրիարքը Կ. Պօլսում թիւրքիոյ Հայոց փոխ-կաթողիկոսը լինելով հանդերձ նա հանդիսանում է միւսնոյն ժամանակ որպէս թիւրքիոյ հայերի ներկայացուցիչ թիւրք կառավարութեան առաջ: Եւ այս ներկայացուցչական լիազօրութիւնը բղիւսում է թէ համայն թիւրքիոյ հայերից ընտրուած լինելուց և թէ մի այդպիսի լիազօրութիւն տալիս է նրան թիւրքիոյ Հայոց սահմանադրութիւնը, որ ճանաչուած ու վաւերացուած է օսմանեան Սուլթաններից:

Ուրեմն թիւրքիոյ Հայոց պատրիարքը նոյնն է, ինչ որ օտար պետութեանց դեսպանները թիւնք կառավարութեան առաջ: Իսկ դեսպանը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ներկայացուցիչն այն կառավարութեան և այն ազգի, որից ղրկուած է իւր շահերն ու իրաւունքները պաշտպանելու: Որպէս ամեն մի պետութիւն, նոյնպէս և թիւրքիան կարող է չընդունել այս կամ այն անձի նշանակուելը դեսպանի պաշտօնի համար, նոյնպէս թիւրք կառավարութիւնը կարող է ընտրուած պատրիարքին չը հաստատել: Առաջին դիպուածում, անախորժութիւններից խուսափելու համար կառավարութիւններն այս կամ այն անձին դեսպան նշանակելուց առաջ

մտքերի փոխանակութիւն են կատարում. երկրորդ դիպուածում— նոր ընտրութիւն է կատարում:

Ասել է թէ ոչ միայն պատրիարքների վաւերացումն է կախուած թիւրք կառավարութիւնից, այլև դեսպանների վաւերացումը: Սակայն սա չի նշանակում որ դեսպանները կամ պատրիարքները թրքական պաշտօնեաներ են կամ որ և է կախումն ունեն թիւրքիայից հէնց նրա համար, որ նրանց հաստատուելը կախուած է թիւրքիայից: Ոչ, սա մի բնական պահանջ է, որ բոլորում է դեսպանների կամ պատրիարքների վրայ դրուած լուրջ պարտաւորութիւններից, յանուն որոնց շփումն պէտք է առաջ գայ սրանց և կառավարութեան միջև:

Որպէս դեսպանները, նոյնպէս և պատրիարքները իրենց պաշտօնի գլուխն անցնելուց յետոյ առիթը ներկայացած դէպքում դիմում են Օսմանեան կառավարութեան այս կամ այն խնդրութիւն, առաջարկութիւններով, բողոքներով և այլն, միշտ իհարկէ յանուն այն պետութեան, որից ղրկուած են կամ յանուն այն ազգի, որից ընտրուած են, որովհետև ոչ դեսպանները և ոչ պատրիարքները ոչինչ իրանց անունից խնդրելու կամ պահանջելու իրաւունք չունեն:

Ենթադրենք որ այս կամ այն դեսպանի խնդրքը, առաջագրութիւնը կամ բողոքը անկատար է մնում թիւրք կառավարութեան կողմից, ուրպիսի դէպքեր շատ յաճախ են պատահում:

Այդ հարց է՝ թիւք է անում այն դեսպանը, որի խօսքը դեռ ինն է ընդունում կամ դատարկ խոստումներ է միայն արւում:

Եթէ դեսպանները իրանց պաշտօնի լիազօրութիւնը հասկանան մեր պատրիարքների նման, պէտք է հրաժարական ղրկեն թիւրք կառավարութեան ու իրենց պաշտօնին վերաբերող գործերը երեսի վրայ թողնելով, քաշուին իրենց տները:

Չէ՞ որ այսպէս են արել մեր պատրիարքները առաջինից սկըսած՝ մինչև ս. Դուրհանը:

Բայց մենք գիտենք, որ դեսպանները վարւում են ճիշտ սրա հակառակը: Նրանք կանգնելով իրենց պաշտօնի գլխին շարունակում են իրենց պահանջներն ու բողոքները մինչև որ միջոցներն սպառւում են: Սրանից յետոյ դեսպանի պաշտօնում մնալ կամ չը մնալը կախուած է լինում նոյն դեսպանին ուղարկող կառավարութիւնից և ոչ երբէք թիւրքիայից: Ծայրայեղ դիպուածում դեսպանի կառավարութիւնը նոր և աւելի խիստ հրահանգներով է ղինում իւր ներկայացուցչին, եթէ հարցն այնքան ծանրակշիռ է և ներկայացուցչի ընդունակութիւնը գնահատելի. կամ հրահանգում է յարուցուած հարցը ժամանակաւորապէս կամ ընդմիշտ

փակել և կամ կառավարութիւնը յետ է կանչում իւր դեսպանին. եթէ դեսպանի մէջ գտնուում է անընդունակութիւն կամ եթէ կամենում է իւր ընթացքը փոխել, և ուղարկում է նոր դեսպան:

Բացի այս բոլորից պատահում է նաև, որ ինքը դեսպանը այս կամ այն պատճառով հրաժարուելու հարկի մէջ է գտնուում: Այս դէպքում նա իւր հրաժարականը ուղարկում է իրեն ուղարկող կառավարութեան և ոչ Թիւրքիային:

Սա մի բնական և չափազանց հասկանալի հետևութիւն է այն տրամաբանութեան թէ այս կամ այն պաշտօնեան, լինի դեսպան, պատրիարք, կառավարիչ, նախագահ և այլն, եթէ ստիպուած է հրաժարուել իւր պաշտօնից, հրաժարականով դիմում է իր կառավարութեան, ընտրող ազգին կամ հաստատութեան, և ոչ հրէք ուրիշի:

Այն ինչ մեր պատրիարքները հէնց սկզբից մինչև ս. Դուրեանը հետևել են սխալ քաղաքականութեան. հայ ժողովուրդը սկզբից մինչև մեր օրերը սխալ է հասկացիլ իրեն ընտրած պատրիարքի յարաբերութեան սահմանը թիւրք կառավարութեան հետ մի կողմից և դէպի իրեն ընտրող ժողովուրդը՝ միւս կողմից:

Եւ այդ սխալ հասկացողութեան պէտք է վերադրել պատրիարքների հրաժարական մատուցանելը սուլթանի կառավարութեան և հայ ժողովրդի և մամուլի հաւանութիւնը այդօրինակ հրաժարականներին:

Վերն ասացինք որ Թիւրքիոյ Հայոց պատրիարքը նոյնն է ինչ որ օտար պետութիւնների դեսպանները: Մեր պատրիարքները հէնց այդպէս էլ պէտք է ընդունեն իրենց և ոչ երբէք համարուին որպէս մի թրքական պաշտօնեայ պատրիարքարանում բազմած: Նրանք պէտք է դիտնան, որ իրանց ամբողջ գործունէութեամբ պատասխանատու են միայն ու միայն Ազգային ժողովի առաջ, որ հայ ազգի ձայնն է ներկայացնում: Եւ դեսպանների նման պատրիարքներն էլ, ստիպողական պարագաներում, իրանց հրաժարականը պիտի մատուցանեն իրենց ընտրող և լիազօրող Ազգային ժողովին: Հրաժարականը ընդունել կամ չընդունել կախուած պէտք է լինի Ազգային ժողովից: Այս վերջինս պատրիարքի հրաժարականը պէտք է ընդունի երկու դիպուածում միտոյն. նախ՝ եթէ պատրիարքը բաւականաչափ ընդունակ չի գտնուել իրեն վրայ դրուած պարտաւորութիւնները կատարելու մէջ և երկրորդ՝ եթէ հանգամանքներն ստիպում են պատրիարքարանի քաղաքականութեան ընթացքը փոխել: Այնժամանակ Ազգային ժողովը պէտք է նոր ընտրութիւն կատարի: Ձընդունելով պատրիարքի հրաժարականը, Ազգային ժողովը վճռած կը լինի շա-

րունակել արդէն ընդդժուած քաղաքականութիւնը, որով և տը-
լած կը լինի պատրիարքին իւր վստահութեան քուէն:

Որոշ պայքար սկսող և այս առթիւ հրաժարական ներկա-
յացնող պատրիարքին թողնել իւր պաշտօնի մէջ, միևնոյն ժա-
մանակ փոխել արդէն սկսուած քաղաքականութիւնը—դա ոչ մի-
այն անկարելի է, այլ և ծիծաղելի:

Ս. Դուրեանը թիւրք կառավարութեան ներկայացրեց շատ
տարրական պահանջներ, այն է—նա պահանջեց Ադանայի կոտո-
րածի գլխաւոր յանցաւորների պատժումը և խնդրեց օրինաւոր մի-
ջոցներ, որով կարելի լինէր հայերին ապահովուած համարել նման
վայրենի ջարդերից: Թիւրք կառավարութիւնը իւր սովորական
սարտօ—մօրտալներից յետոյ, որոշ խոստումներ արեց և միևնոյն
խոստումները ու աջակապութիւնները շարունակուած հն մինչև
այսօր: Սրբազան Դուրեանը շարունակ կրկնեց, որ ինքը դատարկ
խոստումներին չի հաւատում և պահանջում է, որ կառավարու-
թիւնը գործնականօրէն ցոյց տայ իւր արդարադատութիւնը...

Բայց քանի որ այդ կառավարութիւնը խաբուսիկ յոյսերից
և աջակապութիւններից այն կողմը չի անցել—ուրեմն ս. Դու-
րեանի վերադարձը միանգամայն անկարելի է ոչ միայն սկզբունքի
տեսակէտից, այլև պատրիարքի անձնաւորութեան արժանապատ-
ւութեան տեսակէտից:

Իսկ պատրիարքարանը թողնել առանց պատրիարքի և գոր-
ծերը լքեալ ու քօսային դրութեան մէջ թողնել՝ անկարելի է:

Ուրեմն Ազգային ժողովը հաւատում է կառավարութեան
արած խոստումներին կամ ոչ, նա տրամադիր է փոխել քաղաքա-
կանութեան ընթացքը և միջին ճանապարհ ընտրել, թէ՛ շարու-
նակել նոյն ուղղութեամբ.—այդ միևնոյնն է, բաւական է, որ
ներան ուրիշ ելք չի մնացել, բացի շուտափոյթ պատրիարքական
ընտրութեան ձեռնարկելուց:

Սա մեր խորին համոզմունքն է, որպէս և այն, որ այսու-
հետև պէտք է վերանայ պատրիարքների հրաժարականը թիւրք
կառավարութեան մատուցանելու սովորութիւնը:

Mars